

Чижова О. М.

ПРАГМАТИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ВЛАДИ

У статті розглянуто сутність прагматизму як політичної категорії. Автор простежує зв'язки між поняттями прагматизму та політичної категорії, підкреслюючи, що прагматизм слідує прикладу інших наук та пояснює невідоме через відоме, гармонійно поєднуючи старе і нове.

Ключові слова: влада, демократизація, категорія, метод, політика, політичний прагматизм, теорія, ефективність.

Актуальність цієї статті зумовлена розумінням та характеристикою поняття “прагматизм” як політичної категорії. Прагматизм як теоретична концепція виник у 70-х роках XIX століття у США. Найпершими дослідниками цього поняття були Ч. Пірс, Д. Дьюї, В. Джемс, Ф. Шіллер та інші.

Мета дослідження – розглянути прагматизм як політичну категорію та обґрунтувати позицію, що прагматизм є одним із чинників ефективності влади.

Поняття “політичний прагматизм” розкриває суть політичної діяльності, основним критерієм і чинником якої є досягнення поставленої мети, він характеризується жорстокістю, нерідко використанням аморальних і протизаконних засобів, ігноруванням морального змісту та віддалених наслідків дій.

Принцип прагматизму вперше був сформульований Ч. Пірсом, який вважав, що для досягнення ясності в наших думках про який-небудь об'єкт потрібно з'ясувати, які можливі при цьому наслідки практичного характеру [7, 957]. Це одна з ознак прагматизму як політичної категорії.

Прагматизм, за В. Джемсом, – це нове визнання поняття “істина”, а засновник прагматизму Ч. Пірс твердив, що пізнання – це відтворення, відображення світу; істина полягає у відповідності знання і дійсності. Отже, істинність знання означає його здатність перетворюватись в успішні, ефективні дії. Відповідно, істинна ідея – це працездатна ідея. Тому істинне знання – знання, яке працює на людину і внаслідок цього є корисним.

Прагматизм, як стверджує В. Джемс, на відміну від інших філософських концепцій, не протиставляє істину і благо, а поєднує їх; істина – це різновид блага, а не щось, відмінне від нього. На противагу класичній теорії пізнання, яка виходила з того, що істина морально

нейтральна, дослідник стверджував, що користь (благо) знання, здійснення збігається з його істиною. Для нього істинність будь-якої теорії полягає і в її здатності працювати на людину, сприяти її успіху, в його розумінні істина – синонім доцільності, корисності, успішності. Це друга внутрішня ознака політичної категорії прагматизму.

В. Джемс надає прагматизмові соціального забарвлення. Для нього істина – не просто практичність, а насамперед корисність ідеї. Будь-яка теоретична проблема (релігійна, філософська, наукова) набуває значення лише через відношення до потреб чи інтересів людини. Так, на його думку, важлива не ідея Бога сама по собі, а наслідки для людини залежно від прийняття чи заперечення цієї ідеї.

Відомо, що родоначальником політичного прагматизму вважається американський мислитель Дж. Дьюї, згідно з ученням якого еталоном людського досвіду є морально-політичний досвід. Однак, на думку вченого, в нашу епоху виявляється розрив між двома типами людського досвіду: перший тип – це наука та її застосування до технологій, що досягли значних практичних успіхів, а другий – майнові суперечності, війни, конфлікти у сфері соціально-політичного життя. Навіть сьогодні, коли сучасні технології досягли феноменального розквіту, все одно виникла велика конкурентоспроможність, яка призводить до фатальних випадків, конфліктів, суперечок та навіть вбивств.

Отже, ідея Дьюї полягає в тому, щоб метод, який виправдовує себе в науці, застосувати до соціально-політичних проблем, щоб їх розв'язання визначалось не випадком, не авторитетом, не афектами, не власними інтересами, а розумом, інтелектом. Необхідно подолати розрив між наукою та цінностями, привести їх до можливої єдності. Це наступна найважливіша ознака прагматизму як політичної категорії.

Про прагматизм склалося уявлення, яке засноване більше на судженнях його критиків, ніж на висловлюванні послідовників. Так, деякі критики бачать у прагматизмі філософське вчення, породжене матеріалізмом американського економічного життя і зацікавлене лише в його результатах, а також заявляють, що прагматизм – це лише замаскований волонтаризм. З одного боку, прагматизм звинувачують в тому, що він жертвує теперішнім задля проблематичного майбутнього, а з іншого – в тому, що він зневажає минуле заради сучасних намагань дійсності.

Прагматизм як політична категорія виводить на перший план конкретного індивідуума, всі соціальні інститути він оцінює залежно від того, що вони дають людині, які можливості для зростання відкривають перед нею, прагматизм з'ясовує, чи забезпечують вони

людям право мати особисту думку, погоджуватися з нав'язаними судженнями, брати участь у вирішеннях проблем та експериментуванні, оспорювати всі догми, спираючись на наукові дані. Все це можливо, якщо розглядати прагматизм як фундаментальне поняття, що віддзеркалює сутнісні, закономірні зв'язки та відношення реальної дійсності [8].

Між поняттями прагматизму та політичної категорії простежується тісний зв'язок, а звідси слідує, що прагматизм пояснює невідоме через відоме, гармонійно поєднуючи старе і нове, перетворюючи пусті поняття в доступні і ясні, посилюючи вітчизняний та зарубіжний досвід у напрямку використання теорії прагматизму в діяльності та політиці різних країн.

Якщо прагматизм як політична категорія (від грец. *pragma* – справа, дія) орієнтує на досягнення ефекту політичної діяльності в кожній країні не залежно від характерних критеріїв без рахунку віддалених наслідків, то прагматик – це послідовник, прихильник прагматизму як політико-філософської системи, це людина, яка все робить тільки з точки зору розумної доцільності, політичної вигоди, яка спирається на установки політики та філософії прагматизму (корисність, раціональність, успішність та ін.) [4, 616].

Як політична категорія прагматизм споріднений з гуманізмом, що Шиллер пояснює так: “Прагматизм видається особливим застосуванням гуманізму до теорії знання. Але гуманізм більш універсальний, він має метод, який можна застосувати універсально до етики, естетики, метафізики, теології, до кожної людської справи і до теорії знання” [7, 950]. Отже, гуманізм і прагматизм є ідентичними в принципі та взаємозамінними термінами. Крім того, прагматизм має свої концепції, на які варто звернути увагу: теорія поняття і теорія істини.

Теорія поняття найкраще простежується через природу ідей. З точки зору прагматистів, ідеї не можуть існувати у світі, в якому відсутні розумні “істоти”. Функції ідей – дозволити організму як цілому вирішувати проблеми, з якими він зіштовхується в світі, не ним створеному. Якщо говорити точніше, ідеї повинні давати можливість людині, яка живе в певній культурі і в певному проміжку часу, вирішувати проблеми, що виникають у світі, який створений не людиною, хоча саме людина може змінити і дійсно змінює цей світ. Це стосується і суспільно-політичної сфери, де вирішувати проблеми потрібно у міру їх надходження, при цьому мати інноваційні та реальні ідеї їх вирішення, адже інноваційна функція полягає у створенні нової, прогресивної соціально-політичної дійсності зі збереженням усього

позитивного з минулого [1, 178].

Але якщо прагматизм як політична категорія так досліджує ідею, то що розуміє він під категорією істини, яка його концепція істини? На це прагматизм дає таку відповідь: істинна та ідея, що породжує наслідки, підтверджені досвідом, які дозволяють успішно вирішити ту саму проблему, що викликала до життя цю ідею у формі плану дій.

Якщо Україна буде мати такий цілеспрямований план дій на основі структурних понять та ідей, то українське суспільство потребуватиме глибокого розгляду щодо вирішення багатьох проблем і, можливо, це покращить ставлення народу до влади. Таким чином, прагматичну теорію істини можна назвати експериментальною, оскільки істина повинна бути знайдена саме “на практиці”. Все це констатує сутність наукової категорії “прагматизм” і безпосередньо політичний прагматизм.

Представники школи прагматизму наполегливо доводили необхідність зміцнення зв'язків соціальних і політичних наук з практикою, з реальним життям. У сучасних умовах прагматизм виступає в формі експериментального натуралізму, що поєднує суб'єктивний ідеалізм з антимарксизмом, або в формі неопрагматизму, що поєднує прагматизм з неопозитивізмом і семантичним ідеалізмом. Прагматизм як наукова категорія містить операціоналізм Вріджема, головню в якому є ідея операційного аналізу, за яким суть будь-якого поняття, в тому числі і прагматизму, може визначитись лише з допомогою опису дії, що використовується при формуванні, споживанні й перевірці цього поняття. Звичайно, в центрі філософії прагматизму є так званий принцип прагматизму, що визначає значення істини і практичну користь та наукову цінність прагматизму як політичної категорії. Доцільно згадати ідеї прагматизму у політичному вченні Н. Макіавеллі. Його політичне вчення базувалося, фактично, на повсюдному і звіриному егоїзмі людей, на поліцейському приборкуванні цього егоїзму будь-якими державними засобами з допущенням жорстокості, віроломства, клятвopушення, кровожерливості, убивства, будь-яких обманів, будь-якої безцеремонності. Прагматизм Н. Макіавеллі слід розглядати як жорстокий політичний прагматизм.

Ідеалом Макіавеллі був не хто інший, як розбещений і жорстко налаштований стосовно всіх людей аж до принципового аморалізму і нігілізму відомий тоді герцог Цезар Борджіа, про звірства якого можна довідатись з історичних матеріалів. Людський егоїзм, за Макіавеллі, вимагав створення держави як вищої сили, здатної регулювати

поведінку індивідумів [6]. У Макіавеллі не було ніяких релігійних і моральних ілюзій, але він діяв і працював, керуючись ідеями жорстокого політичного прагматизму.

Але це означає, що у вченні Макіавеллі Ренесанс сам відмовляється від самого себе. Згідно з цим Макіавеллі був “революціонером”, але то була “революція” проти релігійно-моралістичних і естетичних цінностей епохи Відродження. Не варто ототожнювати самого Макіавеллі з його “макіавеллізмом”. Він був патріотом свого народу і мріяв про вигнання з Італії її загарбників, вірив у справедливе майбутнє, але методи державного правління, які він пропонував, є найжорстокішим і антилюдським механізмом, який діяв у повній протилежності естетичним і вільнодумним ідеалам Італії епохи Відродження [6, 54]. Одним з таких методів був метод жорстокого політичного прагматизму. Однак при цьому “прагматизм” має науково-політичний характер як категорія.

Прагматизм як політична категорія намагається використати інтелект для розширення горизонтів людства. Його категоріальний імператив – вирішувати поставлені перед людиною і суспільством питання за допомогою раціональних, наукових методів.

З погляду сьогодення політичний прагматизм – це теорія про доцільну діяльність людини, важливими принципами якої є такі: справа, потреба у практичних діях, матеріальний інтерес, вирішальна роль волі у здійсненні політичного курсу. Основна позитивна ідея політичного прагматизму – необхідність діяти, не покладаючись на авторитет, шукати найкращі способи та варіанти, приймати обгрунтовані ефективні рішення в умовах демократичного суспільства, що сприяє вільному необмеженому експериментуванню [3, 536-537].

Прагматизм як політична категорія широко застосовується для характеристики політичних процесів, політичного життя, для прийняття важливих політичних рішень, посилення ефективності влади. Сьогодні цей прагматичний процес схильний до досягнення будь-якої мети різними способами та засобами, ресурсами, інтелектуальними можливостями.

Наша країна на шляху до встановлення громадянського суспільства, політичної культури та демократії, а процес цього розвитку – складний і багатогранний. Історія знає багато політичних сил, що на початку свого існування та боротьби за владу не були схильними та не користувались підтримкою народу, мали сильних політичних супротивників, не напрацювали чітких прагматичних програм розвитку, але які за короткий проміжок часу опинилися на політичній вершині [2].

Потреба прагматичної і зваженої оцінки загальнонаціональних перспектив стала очевидною. Це можливо завдяки дії політичного прагматизму, а сам прагматизм як політична категорія є науковим підґрунтям прагматичних тенденцій, що простежуються в умовах становлення та формування українського демократичного суспільства.

Прагматизм як політична категорія впливає на демократичні процеси в Україні, про складність яких свідчать показники стану перехідних процесів.

Україну прагматично відносять до країн, де чітко виражена тенденція погіршення показників демократизації, хоча зроблено багато кроків на шляху до народовладдя: створені інститути демократичної влади, введена багатопартійність, розвивається цивільне суспільство – ці демократичні процеси є відображенням прагматичної орієнтації українського суспільства на шляху до трансформації та демократизації розвитку нашої держави, на шляху до посилення всіх ланок влади. Слід підкреслити, що прагматична орієнтація віддзеркалює дію політичного прагматизму, який наука сьогодні розглядає як науково-політичну категорію. Однак однозначне трактування існуючого владного порядку, згідно з прагматизмом, спрощує шлях до побудови майбутнього і є невід'ємною частиною позитивних перетворень в Україні, хоча немає моделі майбутнього політичного режиму, а дати визначення тому режиму, що існує зараз в українській державі, складно.

Прагматизм як політична категорія посилює прагматичну орієнтацію в напрямку таких критеріїв: наявність політичного плюралізму, політична участь громадян у соціально-політичному житті країни, які реалізують свою участь у процесі через вибори депутатів до парламенту, а також через вибори президента.

Якщо провідні політичні гравці усвідомлюють необхідність підвищення рівня відповідальності перед виборцем, перехід до більш демократичного режиму може відбутися досить швидко під впливом політичного прагматизму як категорії, що віддзеркалює всі ті процеси, що нині відбуваються в державі: посилення ефективності влади, безпосередньо влади президента.

Слід підкреслити, що динаміка демократичних процесів в Україні залежить від рівня політичної активності громадян, економічної, політичної, соціальної стабільності суспільства, співвідношення політичних сил, розвитку національної ідеї, дієвості політичного прагматизму.

Сучасна модель демократії – плюралістична. Це система представницького правління, за якою парламентарів обирає народ,

вони є відповідальними перед ним [5, 123].

Отже, прагматизм як політичну категорію можна розглядати як доктрину, що ставить усе знання теорії прагматизму у пряме відношення до життя та дії, він посилює значення ефективності ідей згідно з їх здатністю задовольнити людські потреби.

Категорія “політичний прагматизм” застосовується для вирішення політичних завдань, прагматизації політики та ґрунтується на бажанні досягти конкретних політичних цілей. Це стосується також необхідності підвищення та посилення ефективності влади.

Майже два роки виповнилося відтоді, як Україна отримала нового Президента Віктора Януковича, який обіцяв прагматизувати зовнішню політику і перекреслити все, зроблене в Україні за останні п’ять років. Такі заяви виглядали як передвиборча пропаганда, але реальні дії В. Януковича і міністра закордонних справ К. Грищенка засвідчили, що вони послідовні і діють згідно з проголошеною схемою. Кілька разів міністр К. Грищенко намагався оприлюднити успіхи, яких немає, але йому краще вдавалося критикувати попередників, тому що самому хвалитися було нічим. Нова команда вирішила все робити всупереч попередній.

Слід підкреслити: український приклад побудови відносин у політичній сфері ще достатньо далекий від західного зразка чесної конструктивної конкуренції між політичними партіями, владою і опозицією, але поступово в Україні, за прикладом розвинутих країн, вибудовується доцентрова система політичних відносин. Так, партія регіонів виступає як політичний суб’єкт, довкола якого об’єднуються лівоцентристи, зокрема у Верховній Раді це КПУ, а поза нею – партії проросійського спрямування. У свою чергу, БЮТ прагне стати лідером об’єднаної демократичної опозиції, довкола якої гуртуються правоцентристи (НРУ, партія захисників Вітчизни, громадський рух “Народна самооборона”, Християнсько-демократичний союз, партія “Реформи і порядок” та Українська соціал-демократична партія). Виходячи з цього, теперішнє об’єднання політсил довкола ПР і БЮТ у перспективі може перерости у дві потужні політичні партії.

Хоча політика прагматизму має стати головною ознакою правління Президента України Віктора Януковича, однак, виходячи з його заяв, вона видається не повністю чіткою і однозначною.

Політичний прагматизм повинен сприяти підвищенню ефективності влади, що сьогодні відбувається дуже складно, тому що регіонали отримали:

– по-перше, розбалансування повноважень між інститутом Президента та гілками влади;

- по-друге, руйнацію вертикалі виконавчої влади;
 - по-третє, поглиблення культурного, мовного та релігійного розколу України. Так, якщо в 2004-2005 роках про розкол говорили як про щось ілюзорне, то нині він став очевидним;
 - по-четверте, цілковите міжнародне політичне фіаско. У відносинах з Росією – холодна війна, а ЄС та НАТО перед Україною дверей так і не відчинили;
 - по-п’яте, економічний колапс, абсолютна деградація образу державної влади, яка виникла раніше за демократію, а прикривати словом “демократія” владну безпорадність – непереконливо.
- Необхідно, щоб державна влада була цілісною, а рішення – непохитними, тому що слабка влада викликає огиду. Виходячи з цього прагматизм як політична категорія повинен стати ефективною теорією підвищення ефективності влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введение в политологию: Словарь-справочник / сост. Г. Л. Купряшин, Т. П. Лебедева, Г. И. Марченко и др. / под ред. В. П. Пугачева. – Москва : “Аспект Пресс”, 1996. – 264 с.
2. Горенко О. Державотворчий прагматизм у відкритому суспільстві // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 29-36.
3. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
4. Політологічний словник : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
5. Політологія : підручник / І. Дзюбка, К. Левківський, В. Андрущенко та ін.; за заг. ред. І. Дзюбка, К. Левківського. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Вища школа, 2001. – 415 с.
6. Прибутько П. С. Політологія : посіб. для підготов. до іспитів. – К. : Видавець Паливода А. В., 2008. – 172 с.
7. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: в трех книгах. – Москва : “Академический Проект”, 2006. – Издание 5-е, стереотипное. – 1008 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – Москва : “Советская энциклопедия”, 1983. – 251 с.

Чижова Е. М. Прагматизм как политическая категория и фактор эффективности власти.

В статье рассматривается сущность прагматизма как политической категории. Автор прослеживает связи между понятиями прагматизм и политическая категория, подчеркивая, что прагматизм следует примеру

других наук и объясняет неизвестное через известное, гармонично объединяя старое и новое.

Ключевые слова: власть, демократизация, категория, метод, политика, политический прагматизм, теория, эффективность.

Chizhova O. M. Pragmatism as a political category and efficiency factor of power.

Pragmatism as political category and factor of efektivnosti power. In the article essence of pragmatism is examined as a political category. An author traces zvyazki between concepts pragmatism and political category, underlining that pragmatism follows the example of other sciences and the unknown explains through unknown, harmoniously combining old and new.

Keywords: power, democratization, category, method, policy, political pragmatism, theory, efficiency.